

Криворотко А.О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара;
Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем впровадження гендерного підходу в освітні заклади сучасної України. Визначено роль гендерної освіти в формуванні гендерної рівності як суспільства, яка заснована на рівних правах та можливостях жінок та чоловіків. Наголошено, що взаємовідносини жінок та чоловіків є важливим чинником соціального розвитку. Проаналізовано проблеми сучасної освіти для впровадження гендерного підходу в учбових закладах. Зроблено аналіз наукової літератури як вітчизняних так і західних дослідників з питань впровадження гендерного підходу. Звернено увагу, що освіта в сучасній Україні зазнає істотних змін, що визначають об'єктивну необхідність пошуку умов, що сприятимуть підвищенню її ефективності, зміну підходів до процесу і змісту освіти, вдосконалення форм організації соціальних і міжособистісних відносин.

Ключові слова: гендерний підхід, освіта, виховання, розвиток, особистість.

Kryvorotko Anastasiia

Oles Honchar Dnipro National University;
National Academy of Educational Sciences of Ukraine

THE GENDER APPROACH AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary. The gender problem in recent decades has been a constant focus of the European Community, which is shaping the gender space, taking into account the gender dimension of the countries that accede to it. This is facilitated by the concept of international legal aspects of gender legislation in the countries of the European continent, which summarizes the needs of the respective transformations. The formation of the Ukrainian state, the establishment of civilized norms of life, integration into the European community implies the harmonization of social relations, requires dramatic changes in ensuring equal opportunities for representatives of both sexes in different spheres of society. The need for gender equality has been reflected in international and national legislation. The gender problem in the last decades has been a constant focus of the democratic community, which forms the gender legal space, taking into account the gender aspect of Ukraine, which accedes to it. transformations. Gender approaches in education make it possible to extend a person's right to knowledge, express his or her own point of view and self-identification regardless of gender. Gender legislation in Ukraine is in continuous improvement and its implementation in higher education is aimed at providing scientific and practical assistance to teachers, students and staff in implementing the principle of equal rights and opportunities for women and men. The formation of the Ukrainian state, the establishment of civilized norms of life, integration into the European community implies the harmonization of social relations, requires dramatic changes in ensuring equal opportunities for representatives of both sexes in different spheres of society. The need for gender equality has been reflected in international and national legislation and educational standards in Ukraine. Improving gender education is one of the most important tasks for creating creative space and parity in a democratic society. Only such a policy in education can prepare a truly comprehensively developed and tolerant citizen who understands and extols human life, is capable of empathy and is ready to work to create a legal, democratic society of solidarity and equality.

Keywords: gender approach, education, education, development, personality.

Постановка проблеми. Умови сучасного соціокультурного розвитку вимагають від людей такого розвитку, який би сприяв їх повноцінній реалізації як у громадському, професійному, так і в особистісному житті. А це неможливо без гендерної ідентичності та гендерної рівності. Ці дві складові формуються на основі гендерного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку концепції гендерного підходу в педагогічній освіті зробили О. Вороніна, Н. Гендерник, М. Гоголь-Саврій, І. Головащенко, І. Іванова, І. Кльоцина, В. Кравець, С. Матюшкова, І. Мунтян, М. Поливянна, Л. Смоляр, О. Цокур, О. Шнирова, Л. Шолохова, Л. Штильова, С. Юдіна, А. Яремцева та інші; обґрунтували теоретичні засади гендерної соціалізації та ідентичності Т. Говорун, П. Горностаї, В. Кравець, В. Москаленко, С. Оксамитна, В. Циба та ін. Зупинимося на розгляді питання вирішення сутності гендерного підходу як освітньої стратегії, оскільки саме тут простежується істотна різниця у поглядах науковців.

Існує багато наукових публікацій, у яких йдеться про використання гендерного підходу в навчаль-

но-виховному процесі, його сутність, методологію, мету та принципи, однак уважне прочитання цих робіт переконує у тому, що висновки, яких доходять автори, часто не збігаються. Серед вказаних робіт виокремимо найбільш ґрунтовні – це дослідження І. Загайнова, О. Каменської, О. Контантінової, А. Москальової, С. Рикова, Ж. Старовойтової, Л. Столярчук та Л. Штильової. Всі дослідники вважають, що «гендерний підхід у вихованні школярів орієнтований на формування та затвердження практики рівних, що не залежать від статевої приналежності, можливостей самореалізації учня у всіх сферах його життєдіяльності та врахування статевої особливостей мислення в організації навчальних занять» [5, с. 81].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не всі вектори освітніх гендерних питань вирішені в умовах постійних змін і підходів до розвитку освіти, велика кількість педагогічного персоналу не готова до впровадження нових тенденцій.

Мета статті – розкрити основні проблеми впровадження гендерного підходу у сучасній освіті.

Виклад основного матеріалу. Словосполучення «гендерний підхід» широкоживане в сучасних педагогічних публікаціях, уважне прочитання яких доводить, що автори використовують його для відновлення історії жіночої освіти, для обґрунтування необхідності врахування статевої диференціації учнів; для опису організації гендерної освіти в Україні та країнах Східної та Західної Європи; для розгляду питань гендерної асиметрії та сегрегації в освіті; для встановлення можливостей використання гендерного підходу до організації навчального процесу та викладання окремих навчальних дисциплін у школі та вищих навчальних закладах, для проведення гендерного аналізу шкільних підручників; для доведення дії прихованого навчального плану в освіті та простеження впливу гендерного фактора на процес професійної орієнтації учнів та розкриття проблеми фемінізації освіти та гендерної компетенції вчителів.

Беручи до уваги ці дослідження, можемо стверджувати, що сучасними науковцями зроблено спроби визначення основних напрямків реформування вітчизняної освіти з урахуванням гендеру, проте питання гендерної освіти та використання гендерного підходу все ще має свої недоліки.

Згідно з визначенням гендерний підхід – це ознака політичної, економічної та будь-якої іншої культури, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю якого є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків та жінок, викликають у них неоднакові реакції [6].

Гендерний підхід в освіті передбачає: відсутність орієнтації на «особливе призначення», заочолення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості; пом'якшення гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей.

Провідними завданнями гендерного підходу в умовах сучасного навчально-виховного процесу О. Ільченко визначає:

- 1) гармонізацію статево-рольових відносин на основі егалітаризму і гендерної рівності;
- 2) розкриття і аналітичне осмислення наявних відмінностей у вихованні хлопців і дівчат, упередженості в змісті навчальних програм, пояснення гендерного дисбалансу в освіті у цілому;
- 3) регулювання гендерної асиметрії навчально-виховного процесу, гальмування проявів сексизму і дискримінації, подолання найбільш жорстких гендерних стереотипів в освітній практиці;
- 4) корегування впливу середовища, розширення життєвого простору для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, можливостей її самореалізації;
- 5) створення комфортних умов для гендерної ідентифікації та ефективної соціалізації особистості;
- 6) формування внутрішньої культури індивіда, толерантного ставлення до партнерів протилежної статі, виховання гармонійних морально-етичних гендерних відносин;
- 7) деконструкцію гендерних стереотипів у навчанні, вивільнення мислення педагогів, батьків учнів від традиційних статево-рольових стандартів і гендерних упереджень;
- 8) створення моделі гендерного виховання і здійснення педагогічного процесу на основі особистісно зорієнтованих стратегій гендерного виховання [2].

Відповідно до завдань виникають такі проблеми:

Припинення ролі сім'ї у вихованні молодого покоління, залишаючи за сім'єю лише питання репродуктивного характеру. Ця трансформація традиційної структури родини, зростання кількості розлучень, ранні шлюби тощо, привели до того, що все більша кількість нетрадиційних соціальних інститутів починає активно втягуватися у процес формування і реформування гендерних ідентичностей [1].

Сім'я реалізує механізми ідентифікації, наслідування статевої поведінки дорослих [8], але більшість сімей культивує розподіл «жіночих» і «чоловічих» домашніх обов'язків, серед яких важливе місце займає пріоритет жінки у вихованні дітей. Наприклад, Жінка прийшла до ролі домогосподарки, тому що догляд за малюком наклав обмеження на її мобільність, а введення домашнього господарства дозволяло залишатися вдома. Виявивши, що такий розподіл ролей на певному розвитку суспільства влаштує і жінок, і чоловіків, вони намагаються затвердити себе в тому, що ці ролі підходять їх носіям. Ці вірування починають служити нормами поведінки для дорослих і моделями для соціалізації дітей [4].

Важлива роль у формуванні гендерних засад поведінки у соціумі належить педагогічній освіті. За даними вітчизняних і закордонних вчених, дівчат орієнтують на вивчення гуманітарних наук, а хлопців – точних. Наприклад, негласний розподіл навчальних дисциплін на «чоловічі» – алгебру, геометрію, фізику, хімію, які вважаються важкими у вивченні і потребують критичного мислення, інтелектуальної діяльності, та «жіночі» – рідну мову, іноземну мову, літературу, біологію, історію, які «... неважко добре вивчити при достатній старанності» [3]. Відповідно деякі шкільні предмети часто ідентифікують зі статтю вчителя. Ця стереотипія приводить до гендерної нерівності. У визначенні стратегій гендерного навчання дослідники не доходять єдиної думки. Науковці підкреслюють, що гендерний підхід робить обов'язковим врахування природної різниці між хлопцями та дівчатами Але посилення цього аспекту призводить лише до їхньої диференціації, і тоді може йтися не про гендерний підхід, а про підхід статево-рольовий, що теж не одне і те ж саме.

Низький відсоток наявності чоловіків серед педагогічного складу сприяє формуванню і підтримці гендерних міфів про чоловічу грубість і жіночу логіку. За даними досліджень І. Іванової, О. Цокур, педагогічний кадровий склад навчальних закладів початкового і середнього рівнів на 90% складається із жінок, водночас із підвищенням статусу освітньої установи – від дитячого дошкільного закладу до університету кількість жінок-педагогів зменшується. Характерною є і така тенденція: на тлі загальної фемінізації вищої освіти й науки, серед викладачів ВНЗ чоловіки становлять дві третини кадрового викладацького складу [7].

Ю. Белікова вважає, що велике значення у цих процесах мають засоби масової інформації, які починають відігравати ролі не вторинної, а первинної соціалізації, що формує початкові, вихідні ідентифікаційні моделі [1], показ на телевізійних екранах картин жорстокості, аморальності, легковажного ставлення до життя, насильства, негативізму навіть в інформаційних програмах, пропагування низької загальної, душевної, мовної й етичної культури [4].

Отже, поняття «гендерний підхід» доцільно використовувати при теоретичному обґрунтуванні досліджень гендеру в освіті задля аналізу педагогічних явищ, задля опису певної (гендерної) педагогічної стратегії та визначення сутності гендерного чинника у ціннісній системі вчителя. Не одностайні дослідники й щодо мети впровадження гендерного підходу. Одностайні дослідники у тому, що застосування гендерного підходу в освітній практиці сприяє формуванню серед учнів навичок рівноправного співробітництва, а також створює умови для формування гендерної чутливості. Педагоги, що застосовують гендерний похід у своїй педагогічній практиці, сприяють збільшенню можливостей, життєвих навичок і шансів як дівчат, так і хлопців.

Згідно зі Звітом про глобальний гендерний розрив за 2019 рік, представленого Світовим економічним форумом, Україна займає 69 місце за індексом гендерної рівності (в рейтингу серед 142 країн).

Індекс розраховується на основі статистичних даних про співвідношення нерівності між чоловіками та жінками (gender gap) в чотирьох важливих сферах: економічна участь і кар'єрні можливості, освіта, здоров'я і виживання, політичні права і можливості. У топ-10 країн за індексом гендерної рівності увійшли Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Руанда, Філіппіни, Швейцарія, Словенія і Нова Зеландія.

Порівнюючи ці дані з показниками минулих років, очевидно, що стан гендерної рівності

в Україні погіршився. Так, кращий результат України продемонструвала у 2006 році, зайнявши 48 місце. Тоді за деякими з чотирьох показників Україна наблизилася до позначки 1.00, що означає повну гендерну рівність. Досить суттєво позиції України знизилися протягом періоду з 2014 року (56 місце) по 2015 рік (67 місце).

На регіональному рівні також були прийняті «Цілі розвитку тисячоліття» для кожного конкретного регіону. Забезпечення гендерної рівності стало невід'ємною складовою цих документів. На основі «Цілей розвитку тисячоліття» для регіонів повинні були розроблятися регіональні програми соціально-економічного розвитку, однак здебільшого гендерні пріоритети «розчинилися» в пунктах програм, пов'язаних з сім'єю, молоддю та дитинством.

Висновки і пропозиції. Отже, задля гармонійного виховання, розвитку та освіти особистості використання гендерного підходу у навчально-виховному процесі повинно бути спрямоване на формування гнучкої особистості, підготовленої до ролі варіативності та більш повної самореалізації. Для реалізації цього завдання необхідно вирішити проблеми зазначені вище і тоді використання гендерного підходу сприятиме покращенню успішності учнів, покращенню їхньої соціалізації та статевої ідентифікації. Але процес соціалізації складніший за процес засвоєння соціального досвіду, оскільки із досвідом засвоюються і стереотипи (гендерні), і забобони, й упередження.

Список літератури:

1. Белікова Ю.В. Соціальне прогнозування поведінки споживачів на основі гендерної ідентичності. *Збірник наукових статей студентів – переможців Другого всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з гендерної проблематики (7 квітня – 30 листопада 2003 р.)*. 2004. С. 24–29.
2. Ільченко О. Гендерний підхід як нова методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Полтава, 2011. С. 22–30.
3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
4. Омеляненко В.Л., Кузьминський А.І. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 415 с.
5. Рыков С.Л. Гендерный подход к учебно-воспитательной деятельности в школе. *Образование и здоровье развивающихся учащихся. Материалы Всероссийского Форума с международным участием*. Москва : ИД "Ключ_С", 2005. Ч. III. С. 81–86.
6. Словник гендерних термінів. Укладач З.В. Шевченко. URL: <http://a-z-gender.net/ua/gendernij-pidxid.html>
7. Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи*. Україна. 2006. № 6. С. 6–12.
8. Шульга Г.Б. Гендерні аспекти статево-рольової соціалізації молоді. *Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11-13 грудня 2003 р., додаткове видання)*. 2004. С. 21–25.

References:

1. Belikova, Yu.V. (2004). Sotsialne prohozuvannya povedinky spozhyvachiv na osnovi gendernoi identychnosti [Social prediction of consumer behavior based on gender identity]. Proceedings of the Druhyi vseukrainskyi konkurs studentskykh naukovykh robit z gendernoi problematyky (Ukraine, Kyiv, April 7 – November 30, 2003). Kyiv: Foliant, pp. 24–29. (in Ukrainian)
2. Ilchenko, O.Yu. (2011). Hendernyi pidkhyd yak nova metodolohiia naukovykh doslidzhen v haluzi pedahohiky: geneza rozvytku [Gender approach as a new methodology of scientific research in the field of pedagogy: genesis of development]. Pedahohichni nauky. Poltava: *Pedahohichni nauky*, vol. 3, pp. 22–30. (in Ukrainian)
3. Kravets, V.P. (2003). Henderna pedahohika: navchalnyi posibnyk [Gender pedagogy: a textbook]. Ternopil: Dzhura. (in Ukrainian)
4. Omelianenko, V.L., & Kuzmyskyi, A.I. (2008). Teoriia i metodyka vykhovannia: navchalnyi posibnyk [Theory and methods of education: a textbook]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
5. Rykov, S.L. (2005). Gendernyy podkhd k uchebno-vospitatel'noy deyatel'nosti v shkole [Gender approach to teaching and educational activities at school]. *Obrazovaniye i zdorovoye razvitiye uchashchikhsya*: Proceedings of the Forum s mezhdunarodnym uchastiyem. Moscow: Klyuch_S, vol. III, pp. 81–86. (in Russian)
6. Shevchenko, Z.V. (2016). Slovyk gendernykh terminiv [Dictionary of gender terms]. Available at: <http://a-z-gender.net/ua/gendernij-pidxid.html> (accessed 02 September 2020). (in Ukrainian)
7. Tsokur, O., & Ivanova, I. (2006). Henderne vykhovannia – nahalna potreba suchasnoi osvitnoi systemy [Gender education is an urgent need of the modern educational system]. *Dyrektoreshkoly*, Luts'k: Dyrektoreshkoly, no. 6, pp. 6–12. (in Ukrainian)
8. Shulha, H.B. (2004). Genderni aspekty statevo-rolovoi sotsializatsii molodi [Gender aspects of gender-role socialization of youth]. *Gender: realii ta perspektyvy v ukrainskomu suspilstvi*: Proceedings of the Vseukrainska nauko-vo-praktychna konferentsiia (Ukraine, Kyiv, December 11-13, 2003). Kyiv: Gender: realii ta perspektyvy v ukrainskomu suspilstvi, pp. 21–25. (in Ukrainian)